

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 19

Заснований в 1996 році

Рівне – 2002

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 19. — Рівне: РДГУ, 2002. — 172 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії дошкільної педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання, розвитку і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Оп

убліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів дитячих садків, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН
Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**
(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**
(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**
(Міжнародний університет "Рівненський економіко-гуманітарний інститут" ім. С.Дем'янчука);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**
(Прикарпатський педагогічний університет ім. В.Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**
(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**
(Університет "Острозька Академія");
кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**
(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**
(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**
(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**
(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 8 від 29.03.2002 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За

достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 1.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2002

– Наташа, 6 лет), что позитивно сказалось на самооценке и Я-концепции старших дошкольников.

Положительно повлияла проведенная работа и на эмоциональное состояние детей. Так в группе испытуемых снизилась выраженность целого ряда негативных эмоций и состояний: чувства враждебности, конфликтности – в 4 раза, трудности в общении – в 3,8, тревожность – в 2,3; несколько меньше - недоверие к себе, незащищенность, депрессивность (по данным модифицированного варианта теста ДДЧ).

Результаты социометрического исследования на контрольном этапе свидетельствовали и о позитивных изменениях положения испытуемых в статусной структуре “детского общества”: повысился уровень благополучия взаимоотношений (УБВ), коэффициент взаимности (КВ), удовлетворенностью взаимоотношениями (КУ), уменьшилось и число “изолированных” и “непопулярных” среди сверстников детей [11]. Дети, ранее испытывавшие депривацию потребности в общении со сверстниками, получили возможность удовлетворить данную потребность в большей, нежели до коррекционной работы, степени.

Музыкальная деятельность старших дошкольников таит в себе огромные возможности для формирования и коррекции эмоционально-личностной сферы детей и их межличностных отношений в группе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – М., 1986. – С.81-82.
2. Художественное творчество и ребенок. /Под общ. ред. Н.А.Ветлугиной. –М., 1972. – С.36-37.
3. Гутковская Е.Л., Панько Е.А., Ходанович Л.С. Музыкальный руководитель детского сада и его роль в развитии личности дошкольника. – Минск, 1997.
4. Беляускайте Р.Ф. Рисуночные пробы как средство диагностики развития личности ребенка //Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога. Сб.науч.ст. – М., 1988.
5. Панько Е.А. О некоторых методах изучения самооценки дошкольника //Психология формирования личности детей дошкольного и школьного возрастов. Республ.межвуз.сб. – Минск: Народная асвета, 1987.
6. Диагностика и коррекция психического развития дошкольников /Под ред. Я.Л.Коломинского, Е.А.Панько. – Минск: Універсітэцкае, 1997. – С.186-195.
7. Коломинский Я.Л., Панько Е.А. Диагностика педагогического взаимодействия. – Минск, 1993.
8. Панько Е.А. Воспитатель детского сада: психология. – Минск: Народная асвета, 1998.
9. Пралеска: Праграма выхавання і навучання дзяцей у яслях-садзе. – Минск, 1995.
10. Пралеска: Воспитание и обучение детей в дошкольном учреждении. Базисная программа и методические рекомендации /Науч.рук. и редактор Е.А.Панько. 3-е изд., переработанное и дополненное. – Минск, 2000.
11. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива. – Минск, 1984.

Одержано редакцією 7.03.2002.

УДК: 371. 035

С. Г.КАРПЕНЧУК

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ А.С. МАКАРЕНКА

У процесі підготовки майбутнього вчителя, що прагне до високого рівня педагогічної майстерності, важливу роль відіграє яскравий життєвий приклад педагога, який став відомим завдяки педагогічній довершеності. Звичайно, долі усіх педагогів вітчизняної та світової педагогіки є досить цікавими і повчальними. А тому з емоційно забарвлених історично-біографічних довідок, на наш погляд, слід і розпочинати роботу із студентами вищих педагогічних навчальних закладів. У практиці навчального процесу традиційним стало розкриття теоретично-практичних досягнень педагога. Звичайно, на цьому ґрунтується сам процес підготовки майбутнього вчителя. Але початковий етап, який адаптує студента до обраної спеціальності, найбільше насичений мотивами, що спонукають його до певної

досконалості. У цей період варто забезпечити студентів знаннями про життєвий і творчий шлях провідних педагогів. Як підтверджує практичний досвід, першокурсниками або другокурсниками сприймаються ті фрагменти із життя педагогів, які асоціюються із процесом їх власного самостановлення, тобто той період, який характеризує стан входження молоді людини в педагогічну діяльність. Простежимо процес його педагогічного становлення в аспекті підготовки майбутнього вчителя, який особливу увагу актуалізував на педагогічній майстерності.

Чітке уявлення про етап, що характеризує шлях А.С. Макаренка у педагогіку, дає структурно-особистісний аналіз, який ми зробили за допомогою досліджень Є.Б.Балабановича, М.А.Ляліна [1,2], В.С.Макаренка. Паралельно розглянемо і ті впливові фактори, що сприяли і, як правило, сприяють формуванню творчого педагога, враховуючи природні (вроджені) якості і набуті в процесі становлення як соціокультурного та педагогічного досвіду. Отже, педагог – людина природовідповідна “внутрішня” і соціокультурна - “зовнішня”. У сферу педагогічної діяльності він приходить із вродженими або успадкованими якостями та набутими в процесі співжиття із соціальним середовищем – соціокультурним та професійним досвідом. Тому у сформованого педагога інтегруються дві природи людини - внутрішня і зовнішня. Специфіка його діяльності спонукає в процесі професійного відбору спиратися на природні здібності майбутнього педагога, схильності, обдарованість, талант.

А.С. Макаренко, як відомо, ніколи не сприймав себе як талановитого педагога. “Даю вам слово честі, я себе не вважав і не вважаю за хоч трохи талановитого педагога, - часто висловлювався він у своїх виступах, - Кажу вам по щирості. Але я багато працював, вважав і вважаю себе працюючим; я домагався засвоєння цієї майстерності, спочатку навіть не вірив, чи є така майстерність та чи треба говорити про так званій педагогічний талант. Але хіба ми можемо покласти на талант? Скільки в нас таких особливо талановитих вихователів? І чому повинна терпіти дитина, що потрапила до неталановитого педагога?.. Треба говорити тільки про майстерність, про справжнє знання виховного процесу, про виховне уміння. Я на досвіді переконався, що питання розв’язує майстерність, яка ґрунтується на вмінні, на кваліфікації” [3, 165].

Ми погоджуємося із міркуваннями А.С. Макаренка, але все ж таки є прихильниками думки, що природа людини, - це та галузь, яка найбільше піддається розвитку. Хіба ж можна розвивати в людині те, що в неї взагалі відсутнє? Макаренко, вважаючи себе педагогом, який не належить до категорії талановитих, ґрунтувався, мабуть, більше всього на високій вимогливості до себе і педагогічній етиці, бо, як засвідчують дослідження вчених, він володів багатьма природними здібностями, схильностями і обдаруваннями: інтелектуальними, психічними, творчими, фізичними тощо. У процесі його педагогічної діяльності вони досягли такого високого рівня, що характеризують його як педагога-класика, майстра, котрий залишив у спадщину теоретично-методичні педагогічні обґрунтування. Вони є основоположними і в сучасних концепціях, пов’язаних із процесом підготовки майбутнього педагога.

Отже, звернемося до “внутрішньої природи” А.С. Макаренка - природних якостей, що характеризують його як людину і педагога.

Інтелектуальні якості. Прагнення до знань, до самоосвіти, до самовдосконалення - провідний чинник, що мотивує вибір шляху А.С.Макаренком у педагогіку. Він став основоположним і в процесі вибору педагогічної професії.

Закінчивши у 1904 р. Кременчуцьке міське училище, в 1905 р. 17-ти річний А.С. Макаренко розпочинає свій педагогічний шлях викладачем Крюківського двохкласного залізничного початкового училища. Прагнення батька бачити свого сина вченим і зробити його вчителем співпало із інтересами і самого А.С. Макаренка, так як професія вчителя давала можливість задовольнити жагоду знань, прагнення до самоосвіти, до розумового і культурного росту. “Покликання вчителя є покликання високе і благородне. Але не той учитель, хто одержав виховання і освіту вчителя, а той, у кого є внутрішня упевненість у тому, що він є, повинен бути і не може бути іншим”, - робить висновок у книзі “Мой учитель” сподвижник А.С.Макаренка М.Е. Фере [4, 138].

Виключно багата і різноманітна ерудиція спонукала Макаренка до освіти. У початковій школі і в чотирьохкласному міському училищі Макаренко не лише успішно справлявся із навчальними завданнями, але і багато читав. Товариші, які навчалися разом із ним, у своїх

спогадах розповідають, що читав він без кінця і що вони ніколи не бачили його без книги. Улюбленими творами Макаренка в цей час були твори А.С.Пушкіна, М.Г.Чернишевського, М.В.Гоголя, І.А.Крилова, І.С.Тургенева, М.Горького. Уривки із творів він вивчав напам'ять.

Прагнення до знань згодом перетворились у нього у прагнення до науки. Не зважаючи на напружені заняття самоосвітою, Макаренко гостро відчув нестачу систематичних наукових знань. Та й потрібно було, крім того, якимось підсумувати дев'ятирічний педагогічний досвід, що накопився. У 1914 році відкривається вчительський інститут у Полтаві. Завдання цього навчального закладу полягало в підготовці викладачів міських і вищих початкових училищ. Сюди приймали, як правило, вчителів початкової школи, не менше як з дворічним педагогічним стажем. Поступити в учительський інститут було важко, так як таких інститутів було небагато в царській Росії. Незважаючи на серйозний конкурс (число вступників у 4-5 разів перевищувало наявність вільних місць), Макаренко блискуче витримав вступні іспити. Слухачів у період 1914/15 навчального року було зовсім небагато - всього двадцять п'ять - тридцять чоловік, а склад їх був досить строкатим. Поряд із зовсім молодими юнаками на лавах аудиторій сиділи солідні люди. Однокурсники Макаренка були народом демократичним, малозабезпеченим, переважно діти селян, робітників і міської бідноти. На чолі інституту стояв талановитий педагог і організатор Олександр Костянтинівич Волнін, про якого пізніше з великою повагою висловлюється Макаренко у виступі на ювілеї школи № 1 Ярославської залізничної дороги: "Часто в руках наших немає навіть тих масштабів, за допомогою яких можна виміряти найважливіше явище. Так і мені важко виміряти, і важко вам розказати, як багато зробив для мене і інших Олександр Костянтинівич... Він був завжди справжньою людиною, і він виховував у нас кращі людські прагнення. У моєму ж педагогічному розвитку він створив найголовніші принципи і навички духу. У нього я запозичив головну позицію моєї педагогічної віри: як можна більше вимоги до людини і як можна більше поваги до неї" [5, т.4, 315].

Прекрасні здібності давали можливість Макаренку без особливого напруження справлятися з навчальними завданнями. За рахунок цього час, який залишався, він віддавав поглибленому вивченню галузей знань, які його цікавили. З найбільшою увагою ставився Макаренко до історії. Викладач цієї дисципліни В.М. Тарасов зумів захопити слухачів не лише талановитими лекціями, але і зразковою постановкою письмових рефератів.

Макаренко виділявся серед студентів виключною працездатністю і серйозним ставленням до науки. Він жадібно поглинав книги не лише із інститутської, але і з інших міських бібліотек, брав книги із власної бібліотеки викладача. Свої знання педагогіки й психології Макаренко посилено поновлював вивченням творів Я.А.Коменського, А.Дістервега, Д.Локка, Г.Песталоцці, Ж.М.Руссо, П.Ф.Лесгафта, Ф.Фребеля, П.Ф.Каптерева, В.Я.Стоюнина, В.М.Бехтерева, книги яких знаходились в інститутській бібліотеці. "Із одержаної стипендії - 15 карбованців у місяць - Макаренко все ж знаходив можливість частину грошей виділити, щоб купити книги. Ніхто із слухачів Інституту не був таким частим відвідувачем книжкових магазинів, як Макаренко. Він був у курсі новинок на книжковому ринку, і ми, викладачі, інколи дізнавались про книги, які появились, через Макаренка..." [1]. Реферати Макаренка були бездоганними за формою і за змістом, і недаремно, як згадує один із слухачів інституту Ф.Я. Єромін, "ми всі (товариші) говорили Макаренку, що він безперечно буде професором історії" [19]. Так само виділявся Макаренко під час обговорення рефератів і пробних уроків. "Зауваження Антона Семеновича відрізнялись глибиною аналізу і були настільки змістовні, що після виступу Макаренка слухачі не багато могли доповнити. Тому, щоб підняти активність слухачів, доводилось надавати Макаренку слово для виступу в останню чергу. Відзначаючи у своєму виступі помилки, Антон Семенович по можливості вказував і шлях до усунення цих помилок", - згадує В.М.Тарасов [1]. Отже, інтелектуальне Я А.С. Макаренка зіграло вирішальну роль у його професійному виборі.

Внутрішню природу педагога особливо характеризують *психічні якості*, які уже з перших років становлення його як педагога мають гуманістичну спрямованість. Звернемось до джерел, що засвідчують це. Провідним чинником розвитку цієї галузі структури особистості педагога є інтерес до людей і до життя. Цей фактор був присутній у Макаренка уже в ті роки, коли перед ним стояло питання про вибір професії. На цій основі у нього сформувались

комунікабельність, потреба в готовності прийти на допомогу, поділитись знаннями, інтерес і любов до дітей, до роботи з ними.

Любов до кожного з учнів не лише робила Макаренка дорогим і близьким його першим вихованцем, але й збагачувала самого Макаренка. “Напружений інтерес до людей, який є характерною рисою зрілого Макаренка, позначився уже в ранні роки. Це не був лише вузько пізнавальний інтерес чи холодна допитливість педагога - експериментатора. Це була увага старшого товариша, активна любов, бажання допомогти дитині. У кожному із учнів Макаренко бачив насамперед усього людину, яка росте. І учитель прагнув бути потрібним і близьким дитині скрізь: у живій бесіді, в класі, у грі.

Ось чому педагогічна робота ще в ранні роки дала Антону Семеновичу глибоке і всебічне розуміння людини, яке потім так вражало усіх, хто знав Макаренка. Вона виховувала якості, необхідні майбутньому письменнику, і, в першу чергу, уміння бачити людську особистість у русі, в процесі внутрішнього росту, у міцній взаємодії з оточуючим середовищем.

Про таке поєднання любові до дітей і роботи з ними як про найважливішу якість, необхідну педагогу, писав Л.М.Толстой: “Якщо вчитель має лише любов до учня, як батько, мати, він буде кращим того учителя, який прочитав усі книги, але не має любові ні до справи, ні до учнів. Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи і до учнів, він справжній учитель”. Як відомо Макаренко захоплювався творами Л.М.Толстого.

Особливий вплив на гуманістичну спрямованість педагогічного впливу А.С. Макаренка мали його вчителі. Першим його вчителем у Білопольській початковій школі був К.М.Сальник. Про це пише М.К.Білодід у нарисі “Страницы детства” [6]. Гуманне ставлення до учнів спонукало педагога віддатись роботі з ними. А.С.Макаренко турбувався про моральне і трудове виховання учнів, які бачили в ньому незвичайного для казенної старої школи вчителя.

Значний вплив на розвиток гуманістичної спрямованості молодого Макаренка мав Г.П.Камінський – викладач російської мови і літератури в Кременчужському міському училищі, який читав також і на педагогічних курсах, де навчався Антон Семенович. М.Е.Фере звертав увагу на те, що А.С.Макаренко ще будучи учнем міського училища, неодноразово мислено уявляв себе в ролі улюбленого педагога – викладача російської мови й літератури [4, 92].

На гуманістичній основі сформувався і морально-етична складова особистості А.С.Макаренка, про що засвідчують дослідження Є.Б.Балабановича. “Макаренко за своїм розвитком був як би старший своїх років”, - згадує в листі С.М.Лемешко до Балабановича (1930 р.) [1]. “Його урівноваженість, витримка, вдумливість і характерна необразливість особливо приваблювали нас до нього”. (Із спогадів П.А.Іванова в листі до Балатановича Є.Б. 1950 р.). “А.С.Макаренко був скромний, ввічливий... він дивиться на вас прямо і погляд його як ніби відчуваєш у себе в серці. Я не міг йому сказати неправду. Обманути його не міг” (Із спогадів Х.І.Миргородського у листі до Балатановича Є.Б., 1950 р.). Веселий, життєрадісний, рухливий... То людина, яка сміється від душі, то зосереджений і замислений, то розгніваний... Завжди був однаково правдивим, глибоко відвертим і людяним. Працездатний, уважний до учнів, безпощадно вимогливий до самого себе і скромний, усім хто тільки стикався тоді з Макаренко запам'яталось його веселе, життєрадісне повне енергії обличчя із сіро-голубими, розумними, спостережливими очима, із проказливо сяючими у них іскрами”. (Із спогадів Н.Є.Кислової. Лист до Балатановича, 19 квітня 1948 р.).

І в класах Макаренко виділявся із загальної маси викладачів початкової школи. Одна із перших учениць Макаренка Є.І.Депутатова малює привабливий образ молодого вчителя Крюківської залізничної школи: “Антон Семенович приходив у клас завжди світлим, одухотвореним. На порозі кімнати він зупинявся, вітався з нами. Уважним, проникливим поглядом голубих близькозорих очей він оглядав весь клас, кожного із нас. Цю манеру Антон Семенович, незрозумілу тоді для мене, я називала: “Антон Семенович взяв нас до себе”. І тоді, і пізніше я бачила, що інші вчителі не “беруть нас до себе”, а просто приходять, вітаються, розкривають журнал і, перевірявши дітей, викликають, розповідають, а потім ідуть. Кожен із нас знав, що А.С.Макаренко побачить усіх і огляне кожного. Кожен розумів, що після встановленого контакту з ним буде у нього на рахунку, жоден не вислизне від його зіркої уваги, всі залишаться у полі його зору... Таким безмовним, але послідовним пильним контролем він організовував і підкорював нашу волю собі”. (Є.І.Депутатова в листі до Балабановича, 30.05.1948 р.). Зрозуміло, що в цьому випадку мова йде про здібності, які пізніше

А.С.Макаренко введе до *педагогічної техніки*, однією із складових якої є навіювання, сугестивний метод.

Будучи незрівнянно вище багатьох із однокурсників за розвитком, Макаренко ніколи не давав відчувати своєї розумової переваги, залишаючись простою, скромною і чуйною людиною. Прекрасний товариш, завжди готовий допомогти іншим порадою і книгами, конспектами лекцій, Макаренко користувався великою повагою і авторитетом серед слухачів інституту.

Спогади підтверджують і про *оптимізм* як вроджену якість А.С.Макаренка, рису, яку він пізніше обгрунтує як важливий технологічний механізм побудови методики перспективних ліній, як важливу рушійну силу, що спонукає до розвитку, вдосконалення, самовдосконалення.

Макаренко міг знайти прості, сильні, що йдуть прямо від серця, слова, які переконують дітей. Наприклад, виступаючи на святковому випуску учнів Долинської школи, Макаренко “прекрасно говорив про те, як повинні випускники поводити себе в житті, боротися за щастя людей, про те, що дала учням школа. Макаренко говорив з таким запалом і нервовим підйомом, що хлопчики і дівчатка заповнили зал плачем; заплакав і оратор, плакали ми всі – така була *любов* до дітей у цього собливого, молодого тоді педагога”, - згадує М.Г.Компанцев (М.Г.Компанцев. Еще о А.С.Макаренко. Рукопись). “Його прихід і поява в аудиторіях зразу відчувались: починалась якась інша робота, з особливим підйомом, а головне все сприймалось в *бадьорому і райдужному аспекті*. Активність підвищувалась, робота спорилась. Добра, оригінальна думка, активний запал, гостра репліка, незвичайний гумор, кинуті в наш колектив, створювали бадьорість і впевненість в подоланні труднощів”, - згадує Ф.Я. Єромін (Лист до Балатановича, 8.11.1948 р.).

Природними виявляються і цілий ряд *творчих здібностей* А.С.Макаренка. Молодий учитель не прагнув “відпрацювати” відповідні години, а потім займатися своїми, нехай цікавими, але сторонніми для школи справами. Він віддавав учням велику частину “неслужбового” часу. Для живого, ініціативного вчителя, який любить дітей, відкривалось широке поле творчої роботи. Після закінчення класних занять учні не залишались поза увагою, а, пообідавши, поверталися в школу. Тут під керівництвом Антона Семеновича влаштовувались репетиції спектаклів, літературні читання, розучування віршів, підготовка костюмованих вечорів, дитячих ранків, ялинки. Нерідко заняття переривались: починались веселі ігри в жмурки, кішки-мишки, в сніжки. Макаренко був одним із учасників таких ігор. Це, розуміється, не перешкоджало йому бути висококваліфікованим, суворим і улюбленим учнями викладачем. Антон Семенович не лише прагнув внести в небагате враженнями життя дітей робітничого селища ті маленькі радощі, які залишаються світлим спогадом на все життя. Він згуртував учнів, заряджав їх своїм *ентузіазмом* і негасною *енергією*.

Провідною якістю, яка характеризує творчу структуру його особистості, людини, яка згодом стала відомим письменником, - є його *мова*. Звичайно, мова, як продукт мислительної діяльності, належить до інтелектуальної сфери діяльності, але через те, що у А.С.Макаренка переважає все ж таки *образне мислення*, а оперування образами - це властивість творчої людини, то в цьому випадку ми відносимо мову А.С.Макаренка до творчої галузі, так як вона уже від природи була наділена художнім стилем висловлювання - образністю. “Усні виступи і реферати Макаренка відрізнялись не лише зрілістю, чіткістю думки, але і прекрасною мовою. Макаренко говорив, будуючи лаконічні речення. Мова його була чиста і незвичайно, якщо так дозволено висловитися, музикальна” (Ф.Я.Єромін. Рукопись). Обстановка інституту не лише давала можливість зосереджено займатися наукою, але й спонукала і до художньої творчості. На жаль, не збереглась жодна із літературних спроб Макаренка того часу в прозі, але прагнення до літературної творчості в молодого Макаренка було нестримним. Було б хибним вважати, що Макаренко “зразу” написав твір, який увійшов у золотий фонд світової літератури і прославив його автора, - “Педагогічну поему”, - що цьому успіху не передували роки літературного учнівства, пошуків, невдач. Початок творчого шляху письменника слід шукати уже в 1900-их роках. “...Я дуже багато над собою працював, і, власне кажучи, все життя готувався до письменницької роботи”, - говорив Антон Семенович. Прагнення до літературної творчості виявилось у Макаренка ще в перші роки вчителювання. За свідченням М.Г.Компанцева, Антон Семенович у юності писав вірші. Є.І.Депутатова згадує про його гумористичні вірші. Давній друг Макаренка Є.Ф.Григорович розповідає, що в 1907- 1908 роках Антон Семенович написав

декілька сторінок оповідання, прочитав його вголос і, не промовивши жодного слова, порвав на клаптики, хоча Єлизавета Федорівна підтримувала його прагнення писати. Макаренко був завжди дуже вимогливим до своїх творів. Перші творчі рукописи письменника, за свідченням Є.Б.Балабановича, - це гумористичні віршовані експромти, записані в альбом однією із знайомих Макаренка. Характерно, що вірш, датований 13.11.1915 року, має таку помітку автора: "прозаїк з претензією бути поетом". У цій напівсерйозній приписці відобразилось іронічне ставлення Макаренка до своїх віршованих спроб, його вимогливість до самого себе.

Викликають інтерес спогади товариша Макаренка по інституту А.М.Ведмицького про співробітництво Антона Семеновича в нелегальному студентському журналі, який не дійшов до нас, і про політичну атмосферу в інституті: "Перший випуск інституту навчався в період першої світової війни. Склад вихованців був демократично настроєним. В інституті працював таємничий гурток по політичній самоосвіті і пропаганді серед населення.

Не дивно, що в такій атмосфері дозріла ідея організації підпільного інститутського журналу. Ініціатором і редактором цього журналу був А.С.Макаренко. Журнал носив сатиричний характер. Призначення його, придумане Макаренко, оригінальне, - "Інститутська щілина". Як у щілину, учасники журналу підглядали недоліки інститутського життя і висловлювали свої думки, у помітках, прозі і віршах. У першому номері журналу була поміщена велика прозаїчна річ Макаренка. Відкривався журнал віршованою сатирою, яку, за проханням Макаренка, довелося написати мені. Журнал був прекрасно оформленим і переписаний прямим красивим почерком Макаренка [7,3].

Вражаючим природним обдаруванням були в Макаренка *декламаторські здібності*. Він володів виразною дикцією, чого навчав і своїх учнів. На уроках у Крюківській і Долинській школах молодий педагог постає як художник, який тонко відчуває образну силу, красу, виразність слова і уміє це передати своїм слухачам. Коли Макаренко читав, завмирав увесь клас і навіть явно виражені бешкетники намагались не промовити жодного слова. "Як зараз бачу, - розповідає Є.І.Депутатова, - яка почала вчитися в Макаренка з 1906 року, - постає така картина. Клас. Тихо - тихо. Антон Семенович читає нам "Огоньки" Короленка. Закінчив. Тиша. "А ліс шумить...", промовив задумливо Антон Семенович, я не зрозуміла це написано чи він сам склав. Всі мовчали. Антон Семенович протягнув мені книгу і сказав: "Прочитай". Я стала читати "Огоньки". Коли я закінчила Антон Семенович запитав: "Хто передасть зміст?" Мовчали всі і я - теж. Я не зрозуміла, він почав читати сам те ж саме. Прочитав усе, потім повторив кінець... Повільно, ніби про щось думаючи, Антон Семенович повторив: "Мне часто вспоминается теперь и эта темная река, затененная скалистыми горами, и этот живой огонек... Много дней и раньше и после манили не одного меня своей близостью. Но жизнь течет все в тех же угрюмых берегах, а огни еще далеко. И опять приходится налегать на весла... Но все - таки, все - таки впереди - огни!" Дзінок... Макаренко сидів над книгою, але не читав. Потім повільно піднявся... Ми зашуміли.

"А все-таки впереди огни!" - голосно повторили більшість, оточивши Антона Семеновича, діти рухались із ним із класу. Обличчя у Антона Семеновича було задумливе, засмучене. Мені дуже сподобались "Огоньки", і я їх потім вивчила напам'ять" (30.05.1948р.).

Любов до природи характерна усім творчим людям. Молодий Макаренко тонко відчував красу природи. Ще з юнацьких років він полюбив поетичні простори Дніпра і разом з друзями здійснив багато чудових прогулянок у човні. "Ми часто під вечір від'їжджали за місто і там сідали де-небудь на пагорбі серед зріючих хлібів і любовались розкішністю степової природи, інколи сперечались з приводу прочитаної книжки", - згадує М.Г.Компанцев (Рукопис).

Характерною природною якістю є і *любов до музики*. Антон Семенович пристрасно любив музику. Він самоучка-скрипач, непогано грав на мандаліні, співав і навіть керував хором у школі. Захоплювався театром. Літні канікули він по-різному намагався використати для розширення свого художнього кругозору. На літо він поселявся в Києві, брав роботу в архіві по переписці старовинних документів. Вранці слухав репетиції симфонічного оркестру, займався роботою, ввечері йшов у театр. Захоплювався Макаренко також *малюванням і графікою*, картинами великих художників. У цьому чималу роль зіграв вплив молодого вчителя Кременчузького міського училища І.В.Іванова. Художня обдарованість Макаренка проявилась і в його заняттях малюванням. Антон Семенович робив акварельні пейзажі, майстерно робив

екскізи, малюнки в альбомах, непогано копіював з репродукцій твори класичного живопису. Але найцікавішими, найбільш вдалимими були його карикатури. Тут виявився і ширий *гумор*, властивий натурі Макаренка, і його вміння вловлювати смішне в людях і ситуаціях. Знайомі Макаренка пізнавали один одного в дружніх шаржах, зроблених талановитою рукою Антона Семеновича і сміялись від душі. Одним із улюблених об'єктів сатири Макаренка був відомий реакціонер - інспектор народних училищ Антіох Луцкевич. Педагог не лише інтегрує різнобічні аспекти соціального середовища, а й, синтезуючи їх, сам впливає на нього через фактори навчально-виховного процесу. Це особливий склад людини, яка чітко відчуває свою причетність до певної держави, народу, нації, етнічного середовища, є носієм соціально значущих ідеалів, загальнолюдських та національних вартостей, моралі тощо.

Як і кожна людина, педагог є вихідцем із певного середовища, осередку. Середовище, яке мало особливий вплив на майбутнього педагога, А.С.Макаренко характеризує як важливий автобіографічний момент: “Я вчитель. Учитель з 17 років. Перші 16 років я працював у залізничній школі. Я син робітника, і вчителював на тому заводі, де працював батько. Це було ще за старого режиму у старій школі” [8, 315]. І справді, якщо більш реально характеризувати цей етап, то слід сприймати А.С.Макаренко як педагога, який сформувався в дореволюційний період. У зв'язку з тим, що із перемогою Великої Жовтневої революції розпочався рух у педагогіці за нову школу, який здійснювався в розриві із дореволюційною педагогікою, ми маємо мало досліджень, які засвідчують про формування А.С. Макаренка як педагога саме в цей період. Сухі сторінки офіційних документів, до речі, у виступах Антона Семеновича доповнюються лише сторінками роману “Честь”, де подані образи, прототипами яких є батьки Макаренка. Співставлення цих даних із матеріалами, які є наявними, дають можливість стверджувати, що саме в ці роки вирішальне і глибоко позитивне значення для формування особистості мала робітнича сім'я. “Я вийшов із того соціального середовища, в якому більшість моїх товаришів ішло в “хлопчики” - хто до шевця, хто до коваля, маляра і т.п.”, - писав Антон Семенович [9].

Якщо спиратися на судження А.С. Макаренка, то можна вважати, що він прийшов у педагогіку випадково. Перша інформація, яка засвідчує про це, - промова Макаренка, з якою він виступив у лютому 1939 року в Москві в Будинку вчителя Фрунзенського району: “Я не володію педагогічним талантом і прийшов у педагогіку випадково, без будь-якого до того покликання. Батько мій маляр. Він сказав мені: будеш учителем. Розмірковувати не доводилось. І я став учителем. І дуже довгий час відчував, що в мене погано йде, неважний я був учитель. І вихователь неважний” [10, 490].

В іншому виступі ми зустрічаємось також із подібною інформацією А.С.Макаренка: “Своє оповідання я написав у 1915 році. Тоді я був шкільним учителем і сюжет оповідання не мав ніякого відношення до моєї роботи. Писати мене спонукало бажання звільнитися від професії вчителя, стати письменником” (за іншими даними оповідання було написане у 1914 році.). Саме із таких суджень випливає висновок, що Макаренко прийшов у педагогіку випадково, за волею батька і тривалий період відчував себе недосконалим вихователем, передбачаючи стати письменником.

Чи зміг би Макаренко стати відомим педагогом, якби педагогіка була для нього лише випадковим заняттям?

Відповідь на це запитання дав аналіз природних обдарувань А.С.Макаренка. А.С. Макаренко - педагог від природи обдарований, який інтегрує як вроджені так і набуті професійні якості. Природні якості педагога в поєднанні із сприятливими соціальними чинниками та професійною компетентністю інтегруються у найважливішу особистісно-професійну якість - *педагогічну майстерність* як вищий рівень професійної діяльності педагога. Вона проявляється в успішному формулюванні педагогічних цілей, розв'язанні різних завдань навчального процесу, спрямованих на досягнення кінцевого результату. Конкретні зовнішні показники педагогічної майстерності полягають у високому рівні виконання, якості праці, доцільних, адекватних педагогічним ситуаціям діяч вчителя, досягненні результатів навчання і виконання самостійної роботи учнів. Формування педагогічної майстерності передбачає постійне вдосконалення наукового змісту і методики проведення навчальних занять. Синтезуючи теоретичні знання і високо розвинені практичні вміння, майстерність педагога утверджується через творчість і втілюється в ній. У навчанні і вихованні проявляється

найпіднесеніший, найгуманніший тип творчості, який спонукає особистість до самореалізації людських схильностей і здібностей.

Цінними для сучасної педагогіки є погляди А.С.Макаренка стосовно проблем педагогічної майстерності. Він взагалі дуже високо оцінював роль учителя в суспільстві, порівнюючи його із садівником, скульптором, актором, називаючи “інженером дитячих душ”. Педагогічна майстерність, на його думку, це не особливе мистецтво, яке вимагає таланту, а спеціальність, якій треба вчитися. Макаренко визначає шляхи формування педагогічної майстерності, які, на жаль, не були враховані та й нині недостатньо втілюються в процес загальнопедагогічної підготовки вчителя, зокрема: розвиток зору вчителя, уміння читати обличчя вихованців, їх жести, внутрішній стан, формування уміння керувати своїм обличчям, поведінкою, жестами; вироблення мовної техніки, постановка голосу; розвиток емоційно-вольових якостей і комунікативних умінь, акторська підготовка, уміння грати в дитячому колективі, розігрувати педагогічний гнів, йти на педагогічно доцільний ризик; підготовка до подолання опору вихованців виховним впливом; психологічна підготовка, формування дослідницьких навичок майбутнього вчителя тощо. Подібні прогнози мають міцну основу, так як ґрунтуються на власній природі та педагогічному досвіді.

Простеживши за процесом становлення А.С.Макаренка як педагога, можна чітко визначити складові його педагогічного досвіду. Це *гуманістична спрямованість* його педагогічної діяльності як найважливіша характеристика майстерності педагога, *професійна компетентність* - базова складова педагога, *педагогічні здібності*: соціально-перцептивні, тобто здібності відчувати й розуміти глибину людської психіки, її особливості, він умів “з першого погляду, із зовнішніх ознак, з невеликих гримас фізіології, з голосу, з ходи, ще із якихось найдрібніших завитків особистості... порівняно точно пророкувати, яка продукція може вийти в кожному окремому випадку з цієї сировини” [11, т.3, 295], комунікативні, що привертають прихильність людей, як до письменника, педагога, людини специфічної долі; особистісно-індивідуальні - характеризуються швидким темпом динамізму – спроможності до вольового впливу і логічного переконання, емоційною стійкістю – спроможністю володіти собою, оптимістичним прогнозуванням педагогічної діяльності навчально-виховного закладу та кожної особистості зокрема, креативністю - творчою спрямованістю особистості. Важливою складовою досвіду А.С.Макаренка стала *педагогічна техніка* як форма організації поведінки вчителя: уміння володіти своїм тілом, емоційними станами, технікою мови тощо, а також цілим рядом організаційних умінь, технікою контактної взаємодії і ін. Теоретичні погляди А.С.Макаренка ґрунтуються на відпрацьованих механізмах педагогічної майстерності, які розвивались паралельно із процесом його педагогічного становлення. Важливим аспектом, що характеризує педагогічну майстерність А.С.Макаренка є *педагогічний такт* – співскладова частина педагогічної майстерності, що набувається разом із освітою і педагогічною практикою. Він пов’язаний із усіма іншими якостями вчителя, але має і свою специфіку, визначається як відчуття (відчуття доречності, доцільності та ін.). Частіше педагогічний такт визначається як спосіб дотримання розумної міри в усій навчально-виховній роботі з учнями (втрачається міра - втрачається і педагогічний такт). Визначення педагогічного такту як дотримання міри вважається класичним. Такі визначення ідуть ще від К.Д.Ушинського, який вважав педагогічний такт по суті психологічним тактом. [12, 43]. Педагогічний такт у широкому розумінні - це спеціальне професійне уміння вчителя, за допомогою якого він у кожному конкретному випадку застосовує до учнів найефективніший у певних обставинах засіб виховного впливу.

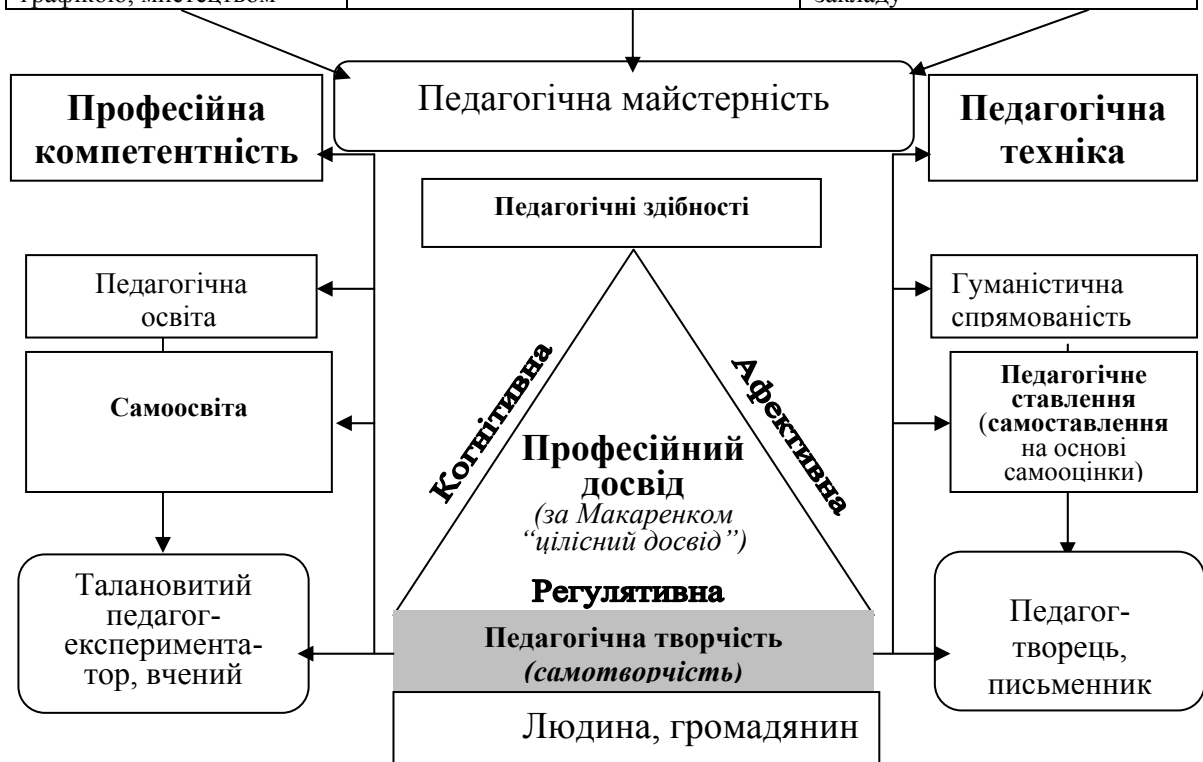
Майстерність, за Макаренко, – це високий рівень професіоналізму, що ґрунтується на реалізації творчого потенціалу особистості вчителя. І головний пафос педагога спрямовує на відстоювання ідеї навчання вчителя професіоналізму [11, 260].

Педагогічний досвід А.С. Макаренка визначив як “цілісний досвід”, вважаючи, що він може бути досвідом цілісної системи. Сама структура її така, що вона “розчиняє” провідні ідеї в багатстві особливих і одинично неповторних виховних актів, і, одночасно, кристалізує все розмаїття цих актів у єдиних спрямовуючих ідеях. У цьому разі будь-яка жива система є втіленням єдності загального, особливого і одиничного. “Цілісний досвід, - як стверджує Л. Левшин, - не лише підтверджує істину: педагогічна логіка є логікою цілого. Не менш суттєве і інше: цей досвід не зводиться до деякої зовнішньої раціональності, він невіддільний від

Таблиця 1

Процес формування педагогічної майстерності А.С. Макаренка як творчого педагога

Природні якості	Впливові чинники	Набуті якості
Інтелектуальні спостережливість; оптимізм; педагогічне мислення; інтелектуальна активність; вдумливість	Прагнення до знань, самоосвіти, науки, самовдосконалення	Професійна проникливість; оптимістичне прогнозування та діагностування; педагогічна логіка; багатство і різнобічність ерудиції; зосередженість
Психічні чуйність, скромність, ввічливість; прагнення допомоги; розуміння людини; любов до дітей; життєрадісність; рухливість; урівноваженість, витримка	Інтерес до людей Позитивний вплив учителів – К.М. Сальника (Білопольська початкова школа), Г.П. Камінського (викладач російської мови й літератури Кременчузького міського училища)	Педагогічна емпатія; педагогічна етика; емоційне реагування; педагогічне бачення; гуманістична спрямованість; мажор, життєвий оптимізм; емоційна стійкість; педагогічний такт; соціальна активність
Творчі Хист до літературної творчості; образність мови та акторські декламаторські здібності; любов до природи; музичні здібності; захоплення малюванням і графікою, мистецтвом	Прагнення до самотворення Вплив учителя Кременчузького міського училища І.В. Іванова	Художні якості майбутнього письменника, організатор акторської діяльності, урахування природного чинника в процесі формування особистості, прогнозування краси у всіх напрямках діяльності навчально-виховного закладу

живих особистостей – педагога, його вихованців і усіх, хто бере участь у їхньому вихованні. І в цьому розумінні “цілісний досвід” - це вже явище педагогічного мистецтва” [15, 105].

Самоаналіз засвідчить, що, як зовнішня, так і внутрішня перебудова людини, пов’язана із соціальними змінами, які ґрунтуються на процесах державотворення, досить складі. А тому не міг А.С.Макаренко увійти в нову соціальну структуру із такими поглядами, переконаннями, а, відповідно, і практичним досвідом, які б чітко відповідали новій системі, властивому її стилю співжиття, практичним формам соціальної та педагогічної діяльності, як професійної сфери. Теоретичний, зокрема порівняльний аналіз, дозволяють стверджувати, що об’єктивне обґрунтування сутнісної основи творчої спадщини А.С.Макаренка можливе шляхом вивчення дореволюційної педагогіки, на основі якої формувались педагогічні погляди А.С.Макаренка. Макаренко дуже багато читав.

Це провідний чинник, як уже відзначалось, його педагогічного становлення. Звернення до педагогічної літератури його періоду, дало нам можливість чіткіше уявити історію походження досвіду, як теоретичного, так і практичного, завдяки яким А.С.Макаренко увійшов до світової класики. Звичайно, не всі джерела світової літератури в повному складі, яку опрацював педагог, відомі. Але виявлені аналогії в процесі нашого дослідження дозволяють нам стверджувати, що досвід А.С.Макаренка - не своєрідний авторський вимисел, а ґрунтується на теоретично-методологічній та практичній основі, що мала місце в світовій педагогічній класиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанович Е. А. С. Макаренко. Очерк жизни и творчества. – М.: Государст. Изд. культурно-просветительской работы, 1951. – 254 с.
2. Лялин М.А. Как А. С. Макаренко стал учителем //А. С. Макаренко. Книга 7. – Львов, 1969. – С.14-75.
3. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду //А.С.Макаренко Вибрані педагогічні твори. Статті, лекції, виступи. – К.-Х.: Рад шк.,1950. – С.161-176.
4. Фере Н. Мой учитель: Восп. об А.С.Макаренко. – М.: Правда, 1953.
5. Макаренко А. С. Педагогические соч.:В 8-ми т. – М., 1983-1986.
6. А. С. Макаренко. Книга III. – Львов, 1985.
7. Удивительный человецище: Восп. об А. С. Макаренко /Лит. запись А. Каштаньера. –Х.: Харк. кн. изд-во, 1959. – 189 с.
8. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. – К.: Рад.школа, 1990. – 366 с.
9. Архів А. С. Макаренка. Інвест опис №80.
- 10.Макаренко А. С. Твори: В 7-ми т. Т. 4. – К.: Рад. шк., 1954.
- 11.Макаренко А. С. Пед. соч.: В 8-ми т. /Ред. кол.: М. М. Кондаков (гл. ред.) и др. – М.: Педагогика, 1983-1985.
- 12.Ушинський К. Д. Твори: В 6-ти т. Т. 4. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. – К: Рад.шк., 1952. – 515 с.
- 13.Макаренко А. С. Вибрані твори.: Статті, лекції, виступи. – К.: Рад шк.,1950. – 302с.
- 14.Основы педагогического мастерства: Учеб. пособие /И. А. Зязюн, И. Ф. Кривонос, Н. Н. Тарасевич и др. Под ред. И. А. Зязюна. – М.: Просвещение, 1989. – 302 с.

Одержано редакцією 5.03.2002.

УДК: 371.017.

Л. А. ЯНЦУР

РОЗВИТОК ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ В ЗОБРАЖУВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Перед усіма ланками народної освіти стоїть одне з найважливіших соціальних завдань виховання творчої особистості. Зростає об’єктивна необхідність підвищення інтелектуального потенціалу сучасного суспільства, значного збільшення творчих здібностей підрастаючого покоління.

Слід серйозно замислитись над тим, якою виходить дитина із стін дитячого садка, а пізніше і школи. Що ми, педагоги, передаємо нашим дітям? З більшим або меншим успіхом знання, вміння і навички і майже не формуємо морально-духовних цінностей дитини, не

ЗМІСТ

Передмова	3
Богуш А.М. Підготовка студентів до здійснення наступності і спадкоємності дошкільної і початкової ланок у системі неперервної освіти	4
Поніманська Т.І. Дитинство як категорія гуманістичної педагогіки	7
Дичківська І.М. Розвиток інноваційної поведінки педагога.....	10
Артемова Л.В. Перспективи підготовки працівників дошкільного профілю в умовах ступеневої освіти	14
Чумичева Р.М. Детство – среда індивідуальної самореалізації	19
ЕрофееваТ.И. Проблема полипрограмности и вариативности в российском дошкольном образовании	26
Щербакова К.Й. Деякі аспекти проблеми готовності дітей до вивчення математики в школі	29
Кузьменко В.У. Створення індивідуально зорієнтованих програм виховання і навчання дітей дошкільного віку	34
Коломинский Я.Л., Панько Е.А., Валужина Е.В., Гутковская Е.Л., ЧесноковаЕ.П. Влияние профессиональной деятельности музыкального руководителя на развитие личности дошкольника	37
Карпенчук С.Г. Педагогічна майстерність як інтегрована система педагогічного досвіду А.С. Макаренка.....	41
Янцур Л.А. Розвиток дитячої творчості в зображувальній діяльності	50
Макагон К.В. Підготовка педагогів до пошукової діяльності в умовах післядипломної освіти	55
Горопах Н.М. Реалізація принципів розвивального навчання в екологічній освіті дошкільнят	58
Маліновська Н.В. Переказ як метод формування у дошкільників діалогової компетенції	64
Крайнева Л.В. Лінгводидактична підготовка вихователів до роботи в умовах білінгвізму	68
Гайдаржирська Л.П. Навчання дошкільників в умовах сучасного дитячого садка	73
Борова В.Є. До проблеми виховання орфоепічної правильності мовлення дітей старшого дошкільного віку	77
Беленька А.В. Організація та проведення практичних і семінарських занять за інтерактивними методиками	83
Машовець М.А. Самостійна робота студентів як засіб професійного самовдосконалення.....	89
Сергеева В.Ф. На зорі дошкільної справи в Україні.....	92
Улюкаєва І.Г. Історія та актуальні проблеми підготовки педагогів для системи дошкільної освіти в Україні	96
Кобилянська Л.І. Індивідуальне і суспільне дошкільне виховання: альтернатива чи ефективна взаємодія?.....	102
Струннікова Д.І. Організація спільних форм природопізнавальної діяльності старших дошкільників і молодших школярів	105
Машкіна Л.А. Організація педагогічної практики в умовах ступеневої підготовки вихователя	109
Литвиненко С.А. Виховання у особистісному вимірі: сучасні підходи.....	114
Солоненко Н.С. Проблема економічної підготовки школярів у сучасних умовах	117
Якимчук Р.І. Виправлення недоліків мовлення шестирічних учнів.....	121
Петренко О.Б. Особливості статевої диференціації дитини дошкільного віку	125
Меналюк Г.Ф. Роль навчання математики в гуманізації дошкільної освіти	128
Терешко Л.В. До питання міжпредметної інтеграції у формуванні мовленнєвих умінь майбутніх педагогів	131
Зданевич Л.В. Організаційно-методичні основи адаптації першокурсників	135
Гринчук Т.В. Аксиологічний підхід до проблем сучасного дошкільного виховання.....	139

Бєлова С.А. Гуманістична сутність німецької реформаторської педагогіки початку ХХ сторіччя	143
Врочинська Л.І. Взаємодія суспільного і родинного виховання в умовах сьогодення	147
Янцур М.С. Визначення функцій фахівців з професійної орієнтації учнівської молоді	151
Кравець Л.М. Педагогічна рефлексія у професійній діяльності вчителя	155
Довганич В.М. Засоби духовно-морального виховання дітей у педагогічній спадщині С.Русової	158
Бричок С.Б. Представники церковно-релігійної педагогіки (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) про виховання духовності дитини	161
Димченко С.С. Формування стилю педагогічного спілкування в класі спеціального інструменту (теоретичні і методологічні аспекти)	164
Відомості про авторів	168

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 19

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Редактор Поніманська Т.І.
Технічний редактор Коломис О.Ф.
Комп'ютерна верстка Рахманова Л. О.

Здано до набору 10.03.2002 р. Підписано до друку 29.03.2002 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 19,87. Обл. вид. арк. 20,17. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки
(к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59

О

новлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти:
Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 19. — Рівне: РДГУ, 2002. — 172 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 1.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії дошкільної педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів дитячих садків, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378**ББК 74.20**